

kultura u novoj situaciji

Za razgovore o kulturi danas pitanje o odnosima samoupravljanja i kulture verovatno ima centralni značaj. Ali baš zato smatram da se kultura i njeni protagonisti ne nalaze pred dilemom: ili etatizam ili samoupravljanje, jer se ovi izrazi često upotrebljavaju bez dubljeg razumevanja njihovog značenja, a evidentno je toliko bar da je samoupravljanje rezultat istorijskog kretanja i činjenica progresa. Više od toga, ono je, u ovom ili onom obliku, očito prisutna tendencija celokupnog svetskog kretanja i može biti presudno za socijalističke pokrete.

Ako se ona dilema, iako lažna, ipak postavlja, onda to znači da se iza nje kriju neka druga pitanja, neke nedoumice i nesporazumi, koje bi svakako trebalo otkrivati, kako bi se omogućilo njihovo razrešavanje na svestan i organizovan način i na opštem planu.

Opredeležujući se za kulturu integrisanu u umstvo mi ne cinimo u stvari ništa bitno novo, jer kultura mi do sada nije mogla biti izvan društva ili na njegovoj periferiji, nego je sačinjavala integralni deo društvenog života. Međutim, pri tome je naravno reč o nekim novim kretanjima kojima se želi drugačije postaviti relacije između kulture i drugih oblika aktivnosti u društvenom životu, a to zadire u način bivstvovanja stvaralaca u kulturi i razara pojedine ustaljene forme kulturnog života, pri čemu se ne vidi dovoljno da i kako nastaju druge forme. To stvara možda izvesno nepoverenje u mogućnosti daljeg razvika kulture u ovom prelaznom vremenu, kada izgleda kao da država diže ruke od izvesnih delatnosti i da ih samoupravljanje još ne može u punoj meri prihvatiti. Da se takve teškoće javljaju pri prelazu iz jednog tipa organizacije društvenog života i rada u drugi, to je stvar iskustva, poglavito parcijalnog. To što se zajedno s celim društvom i kultura nalazi u prelazu, koji je bitna karakteristika našeg vremena, uslovljava da u svesti mnogih nastaju razne sumnje u pogledu mogućnosti i naročito perspektive celokupne kulture u bližoj budućnosti. Tome doprinose svakako i neke pojave koje se kao i uvek mogu različito shvatati, interpretirati i ocenjivati, bilo da su bitnijeg značaja, po tome što duboko zadiru u društveni život čoveka i u njegovu svest, ili da su samo sporedni i propratni fenomeni privremenog karaktera, specifični za period prelaza i preustrojenja društvenog bića.

Mislim da je pravo pitanje oko koga se dvoumimo, pitanje

o tome na koji način omogućiti da se kultura dalje razvija. Tu verovatno spadaju pitanja metodologije planiranja razvika kulture, pitanja programa koji ne bi bili samo apstraktni projekti naših želja, čije bi nas već samo čitanje zadovoljavalo, nego nešto što bi predstavljalo ujedno i preduslov za akciju, kojom se ono projekтивно realizuje i oživljava. Mi se često zadovoljavamo načelima. Ona mogu biti savršeno dobra, ali ako se ostane samo na nivou načela, ako se ona ne približe tlu i ne stapaju sa realnim kretanjem društva, do čega zacelo ne dolazi lako, onda mogu izazvati prezir.

Jedno od osnovnih pitanja za razvitak kulture u savremenom društvu je obim i način obezbeđenja materijalne i kadrovske osnove. To je ono što se sada radikalno menja i što izaziva mnoge nedoumice. Pitanje o kome postoje neslaganja je razume se — kako se može kultura finansirati ili, budući da je ovaj izraz vrlo nezgodan, jer navodi na razmatranja o ulozi birokratije i sličnim temama, — kako kultura može uopšte da ostvaruje ono što je materijalni preduslov za njen razvoj, za ispoljavanje stvaralaštva.

Ne smatram se kompetentnim da ulazim u takve analize, niti

skome, gde jači tuče i čak uništava slabijeg, a ovaj mora i sam da jača svoje mišice i da podmeće štiti, ako neće da bude progutan. U tom smislu, izgleda kao da svet otuđenih ljudskih moći postaje sve snažniji i kobniji. Tada nastaje pitanje: da li je to i ukoliko nužno za predstojeće prevladavanje one otuđenosti?

Kulturne vrednosti su zacelo nešto specifično, što se ne može svesti na vrednost koju roba ima na tržištu, gde ni upotrebnost ne igra neku važniju ulogu, akamoli još i estetska. Tamo gde ekonomski determinizmi, koji deluju slepo i bez kontrole, imaju glavnu i odlučujuću ulogu, uzimajući u obzir dejstvo faktora ponude i potražnje, kulturne vrednosti ne mogu izdržati takmičenje sa šundom i kičom, koji niti postavljaju neke intelektualne zahteve niti zahtevaju veće materijalne žrtve.

Prihvatimo li da položaj kulture u jednom društvu zavisi od tzv. instrumenata kojima se određuje mogućnost i mesto kulture i kulturnih institucija, zatim od položaja i mogućnosti onih koji stvaraju kulturne vrednosti i najzad od uslova širih slojeva društva, onih koji imaju smisla za kulturne vrednosti i aktivnosti i osećaju potrebu za njima, onda treba nastojati da se pronađu takvi uslovi koji su najpogodniji, takav međusobni odnos ovih faktora, koji je za dato stanje društva najoptimalniji po tome što će dovesti do najboljih rezultata u svakom odseku vremena. Verovatno zaslužuju veću pažnju, a ne apriorno odbacivanje, oni predlozi koji smeraju na to da se, po uzoru na način obezbeđivanja sredstava za školstvo, obrazuje sličan fond za kulturu i odredi način korišćenja tih sredstava koji bi bio najadekvatniji za ovo specifično područje. Sigurno je da sredstva izdvojena na taj način ne bi zavisila, kao ni ona za školstvo, od toga koliko se i šta stvara u samoj kulturi, pogotovo ne od kvaliteta stvorenoga: samo kulturno stvaralaštvo ne može unapred nego tek naknadno biti sagledano u svojoj vrednosti. Otuda nastaju teškoće u utvrđivanju materijalne osnove za postojanje i razvoj kulture. To proizlazi iz bitne razlike koja postoji između sfere materijalne proizvodnje i ove kulturne.

U vezi s teškoćama koje su specifične za ovo prelazno vreme, kada se osećaju neke praznine u tom prelazu od jednog načina organizacije društvenog života na drugi, javljaju se izvesna emocionalna raspoloženja, posebno u krugovima intelektualaca-stvaralaca, koja kao da is-

gligorije
zajecaranović

je ovde to moguće učiniti, ali svakako treba imati u vidu to da se dohodak u kulturi ne ostvaruje onako kako se to može činiti u drugim delatnostima i posebno u materijalnoj proizvodnji.

Situacija u kojoj se nalazi naša kultura danas prilično se tačno može odrediti ako se kaže da u nju prodire logika tržišta, tj. da se ona prepušta, ali ne sama od sebe, delovanju onih društveno-ekonomskih zakonitosti koje vladaju u svetu roba, na našem tržištu ekonomskih vrednosti, tržištu koje se inače i samo naglo otvara prema svet-

poljavaju sklonost ka pesimizmu i dešperaciji. Na stranu pitanje da li ima mesta za to. Rekao bih da pesimizam nije pravi izlaz. On ne bi mogao biti čak ni uteha, a kamoli nešto drugo, više od toga. Nema mesta za jadikovke i očaj niti to čemu vodi. To nije ono za šta treba stvaraoci u kulturi da se opredele, a pogotovo ne može to da prihvati marksist, koji je prirodnom svojih ubeđenja orijentisan na revolucionarne načine rešavanja situacija i problema. Revolucionarni izlaz pretpostavlja proučavanje i upoznavanje objektivnog stanja stvari i zahtev aktivnog traženja najefikasnijih rešenja, koja bi omogućila izmenu stvarnosti. Ono što je neophodno potrebno za takvo opredeljenje jeste osećaj za perspektivu. Treba videti radi čega se preduzima izvesna akcija i čemu ona stvarno vodi.

S obzirom na to rekao bih da se u našoj sredini može naići na vrlo različit odnos prema stvarnosti, od kojih su neki očigledno jako uprošćeni. Skrenuo bih pažnju na dva bitno različita, ali podjednako neprihvatljiva načina odnošenja prema stvarnosti u kojoj živimo. Jedan je onaj ideološki proces zamene želja i stvarnosti u kome se stvarnost tretira kao malte ne savršena, kao ono što tako i treba da bude. Takva krajnost, koja ne poznaje i ne priznaje ništa bolje od onog što već jeste, znači u stvari besperspektivnost. To je očigledno apologetski odnos prema stvarnosti. Takav slučaj imamo kada neki sociolog ili političar izjavi i nastoji dokazati da je socijalna struktura Saveza komunista ili pak studenata danas sasvim zadovoljavajuća, iako što se tiče poslednjega, recimo, jedva da ima neke razlike između sadašnjeg i predratnog stanja, a što po mom mišljenju doprinosi održavanju i produbljavanju jaza između kulture i njene socijalne podloge. Drugi, suprotni način ideološke zamene želja i stvarnosti jeste onaj kada se prema stvarnosti odnosimo tako da zapravo ne vidimo samu stvarnost nego je zaklanjamo halucinantnim predstavama koje „sadrže“ ono što bismo hteli da vidimo. Želje nam se onda predstavljaju kao nešto što već jeste tu pred nama, te je ono bolje isto tako iznevereno. U takvu krajnost zapada, recimo, neki političar koji nema dovoljno smisla za kritičnost prema postojećem. U oba slučaja vrši se neposredna identifikacija između onog što jest i onog što treba da bude. Takva držanja su podjednako štetna, jer zagrađuju vidike i čine besmislenim svako traganje za boljim i svaku akciju radi prevazilaženja postojećega. Želeo bih da se u razgovorima o kulturi izbegnu obe krajnosti, jer one nisu u stanju da pokažu na izlaz iz kritičnih situacija, onda kada postoje takve situacije.

Ako nam je stalo do aktivnog odnosa prema stvarnosti, onda moramo znati šta je ta naša stvarnost uistinu, ne samo površno. Moramo imati uvid o tome koji se i kakvi procesi u njoj odvijaju, s kakvom ten-

dencijom i klasnom sadržinom itd. Bez toga se ni položaj kulture u njoj ne može tačno shvatiti, odrediti i menjati. No pored dubljeg poznavanja stvarnosti potrebno je imati i jedan idejni perspektivni pogled, koji podrazumeva etička vrednovanja i osetljiv moralni stav prema društvenim činjenicama i činima. Doduše, poneko je sklon da odbaci ili čak osudi moral uopšte, ali mislim da je to takođe jedna nedovoljno promišljena jednostranost. Moral mora biti sastavni deo onog projekta koji je neophodan za revolucionarno, progresivno menjanje stvarnosti.

Izgleda da smo mi danas često obuzeti brigom za humanost i progres i kao da se nalazimo u izvesnoj krizi perspektive. Čovečanstvo se nalazi u jednoj situaciji koja poprilično zastire uzvišenije poglede i opasno ugrožava stremjenja. Što se nas tiče, mislim da smo i sami odgovorni za to što nam se dešava. Niti politika, niti filozofija, ni ma šta drugo, u svojoj izolovanosti, ne može zadovoljavati savremenu svest, koja stremlji k svestranosti i bitnome. Kao što političar koji nema teorijskog uvida može biti samo praktičist i pragmatist, otuđen od bitnoga, tako i filozof ili apstraktni inteligent koji nema realističkoga smisla i dodira sa stvarnošću i njenim snagama ostaje samo spekulativni mislilac i sanjar, uživajući u svojim snovima i proklinjući tvrdokornu realnost.

U vezi s tim dodao bih da često, čini mi se, kada govorimo o kritici društvene stvarnosti, zaboravljamo da je kritika samo jedan od mogućih odnosa prema stvarnosti, koji ne može biti zadovoljavajući samim tim što se svodi na kontemplaciju i pasivnost. Kritika koja očekuje da drugi ukloni stvarnost koja joj smeta da bi onda zadovoljno klimnula glavom, nije i sama plodotvorna, tvoračka. Ako se samo kritikuje, manipulišući čisto verbalnim znacima, onda se time, bez realno-energiznog čina, nije ništa učinilo. Čin je preduslov kritike. Ona dolazi za njim kao prosuđivanje i ostajuci to ne čini ništa. Za revolucionara to nije dovoljno, iako je neophodno. Marks je bio kritičar, ali ne samo to. Bio je više od toga: revolucionar koji principe novog sveta otkriva iz samog postojećeg sveta, izvlačeći iz njega ono što obećava, što vodi napred. Zato je on govorio da nije dovoljno samo da misao stremi prema stvarnosti nego i sama stvarnost mora stremići prema misli, koja traži realizaciju, a sama za sebe nema snage da bi to postigla. To podrazumeva da u samoj stvarnosti postoje izvesne tendencije koje mogu da vode napred one što vide i osećaju, i da postoje realne snage na koje se istorijski progres jedino može oslanjati. Kao što znamo Marks je na te snage i ukazao i nastojao da ih organizuje za revolucionarnu delatnost, davši im ujedno idejno oružje za borbu, kao i vrhunski doprinos kulturi čovečanstva.

Gligorije ZAJEČARANOVIĆ

zar u osip vremena

Zar u osip vremena kandilicom tom sen ozračena što kristalaste čašice osemene hladnoćom i postanjem!

Eto krije se dokaz o radosti sunca. Iz razbijenih orasnih ljušturica mala moždana jezgra su dokazi što rasprskavanjem po snažnoj sunčanjoj kori svedoče

Na izlivenim obzorjima to nije utvrđivanje nekog najavljenog postanja gde rak osvetljen na sarkofagu nevinog obzorja ovičen pustinjom crvene prašine bitiše u svojstvu uspomena na neispunjena predskazanja

Uzapčen po tajnama naslednih bolesti nije li i on u mefamorfozama svojim taj stalni bedem na međi dvostrukog sna

U takvom miru devičanskom sa detefom stavljajš i kostur njegov u kolevku i prostor rebrima omeđen ka predelu davnog vrta gde rebra druga u vidu toka optočenih omeđuju zaborav i živo u nestanju

Ni mefala za ljušturu ne bi nedostajalo tim vremenskim mudracima što na stablima nekih bukava vešaju meseceve mene sparušene još ostrim čivijama pribodene na meke senke

Govorim o neposlušnicima, a velika kralja zar da se ne spemene radi ofisaka bar koje moje telo smanjeno i crveno kao carske rudače seme ostavlja u mreži ovremenoj

I na kraju ko će raspravljati o međama kad su cvetne staze beskrajne a međaša ni vlasnika nema ili su iskrvavili na zavešnim ljušturama onog zvuka što beše nedostupan uzaludnima navalama strasti koje su iziskrile iz materinskog oka

Kralj glavne povorke punjena je lutka. I nema kraja i neće ga biti dok iz dana u dan fraje ovako sodomskih ureda znamenje dognavši do kraja spirale za one što do krvi prebijeni leže na dnu tamnice našeg sećanja a steg su nosili na kome još ruke postoje

Iskristalisan u velike bele sarkofage virusi svete borbe što nanovo zaokuplja kao da je ljubav neka neutoljiva, a prstaste meškove instikta razaraju kao novi nervni sistem nemirenja ni sa čim

★

Bilo je to žalosno doba kad su zemljom vladali evnusi i žene, razmiricama po senilnom zveku žrvnjem vremena mrvili srebrnjake setne

A polje ostavi! Nek stremi okrutna pustinja prašumom naseljenom u oku. U njoj će mnoga poginuti ptica od vida stida

i napustiće snoviđenje na ovoj samozaboravnoj svetlosnoj dužini gde premiru Erinije zle

gde na postolju Ovan zemljodržac dva psa Orionova, dva konja zaseklinama uma preže

Zloćudni zadah arterije objaviće razuđena spirala Uran će razrešiti tu smrtonosnu enigmnu reči svom svojom sumnjom na moju štetu, na zapadnoj strani gde narodi se svom uskopljenom klanjaju bogu u hramovima ostarelih Sifilida

★

I tako je donao meni čislač nebeskih modrina lepotu njenu igračice na cvetnoj klici ogroman atom srebra kao minduše udvorice

I tad je žezlom o eliksire stida o plemenite bravepa besramno je naslađivati se tako!

dok svećnjake i kandelabre odnose na posivele asirske ploče i starih povelja poprskanih vodom što kapala je plodom

Ali uzalud niz skute golubice spirajš krvave mrlje svoje — spajaju se insekti šumno debelim ljuškastim udom na di-sanju čedomornog alabastra gde oplata broda oplakuju i peva živočinja kraja pored žrtvene čaše i uvo sveštenika nad sedmom zagrobnom pločom

Treskaju grivne tišine o nakovnje donje kopče na košuljama udovice vremenom pale a mnogo remenje po stražnjim odajama

u zlatnoj karlici što prababa majka načini za naša kostura oba

★

To je momenat kad vladaju reči. One nečije oči nose ispred glave kao deo mog proročanstva.

Na kraju nije li natpis na ploči znak da postoji reč koja prevari smrt!

U trskama peva Azijski pešao i bište crvena pera podobna uresima na lšarinoj kapiji. U stablu uda skriveno sunce ne može znamenje izroditi. Ali može dobro usmereno da poljem vrece vremena skuplja o čemu svedoče kosti kao paoci točka po slemenu rasufe

Zoran MIRKOVIĆ